

El casat de les possessions a la Mallorca baixmedieval. Estructura i funció

MARIA BARCELÓ CRESPI

El terme de cases, en plural, que és el vigent avui a Mallorca, denota un conjunt d'edificacions destinades a habitatge, emmagatzement de la collita i aixopluc del bestiar, així com dels estris agrícoles, és a dir, tot allò que es necessitava per a la vida en una possessió. L'existència d'unes cases, juntament amb una porció bastant extensa de terra, condicionaran la seva qualificació com una possessió.¹ Amb igual significat, a la Mallorca tardomedieval s'emprava, sobretot, el terme de casat així com el de casament, forma encara usual a Eivissa.

El volum i la complexitat del casat o cases de possessió venien condicionats per distints factors, entre els quals cal destacar, l'estatus socio-econòmic del propietari i la importància agrària (superfície, rentabilitat). A més, cal dir que al llarg dels segles s'ha pogut constatar un procés que portà a un creixement quantitatiu i qualitatiu dels espais edificats però el nucli essencial s'ha de remontar a la baixa Edat Mitjana tot i que, quasi segur, les més destacades possessions tenien el seu origen en les més importats alqueries i rafals d'època islàmica encara que no en quedi rastre edílci.

L'aspecte actual de bona part dels casats de possessió que es poden admirar aixecats enmig dels camps mallorquins són obra dels segles XVIII-XIX.² A la tardor medieval, n'hi havia que tan sols disposaven dels espais per aixoplugar el bestiar i poca cosa més. Són els casos de L'Ofre, Es Teix, Son Vida, Termenor, entre d'altres.³

Les fonts documentals utilitzades per a aquest article són bàsicament els inventaris, localitzats als protocols notariais de l'Arxiu del Regne de Mallorca. Aquests són una relació

¹ Definició extreta del próleg d'Isabel Moll Blanes al llibre Maria BARCELÓ CRESPI; Rafel FERRÀ MARTORELL; Bartomeu SERVERA SITJAR: *Les possessions de Porreres. Estudi històric*, Porreres, 1977.

² Neus GARCÍA INYESTA; Guillem OLIVER SUNYER: *Cases de possessió*, I, Palma, 1986.

³ A tall d'exemple, la possessió de Bendinat (Calvià), propietat del procurador reial Gregori Burgues, en un inventari del 24 de gener de 1506 no s'esmenta casat però sí 4.000 teules així com *dues rodes de fust per fer la obra de terra i quatre malls de alzina de picuar terra*. Sembla que estava en construcció. ARM, Prot. M-612, 188v-189.

més o menys exhaustiva dels béns immobles i mobles, les propietats rústiques, esclaus i censos que rebia el titular de l'heretat, passant pels elements més curiosos i de vegades més insignificants. Una informació complementària pot provenir dels contractes d'arrendament.

No resulta fàcil situar les diferents parts de la casa en una successió d'espais en el conjunt de l'immoble, ni en horitzontal ni en vertical. És a dir, els inventaris sols indiquen la ubicació, si ho fan, amb els mots davant, darrere, dreta, esquerre, damunt o davall.

En el present article es deixen de banda l'explicació de conceptes, formes i funcions de molts objectes així com la relació dels mateixos en cadascuna de les estances de l'habitaclle per no repetir el que ja s'ha estudiat.⁴ Si en alguns casos es detallen és per concretar millor la funció d'una part de la casa.

1. L'habitatge

Entrada, sala o porxo

Era la part d'accés a la vivenda des de l'exterior. La seva funció era múltiple, doncs a més d'accés, servia, en el cas de les més senzilles, per a cuina, dormitori o sala d'estar, acaramullant-s'hi gran part de l'instrumental agrícola, malgrat haver-hi altres espais per a aquests menesters. S'hi podien trobar estris per filar, atuells de cuina, armes, robes, etc. Tota una barreja d'objectes devia esser la imatge més comuna.⁵

El cas de l'entrada o menjador d'Albocàsser és un bon exponent de la multiplicitat de funcions perquè a més s'hi inventarià *hun lit de posts ab sa màrfaga a hont jauen les esclaves*. El cas de la sala de Santa Eulàlia és un bon exemple de la diversitat d'objectes perquè, entre molts altres, es trobaven un *raloget de vidre de mitja hora, una esqualeta per tocar a missa o una butzina per anar a cassa*.

Un portal de mig punt devia ser l'element d'enllaç entre defora i dedins les portes del qual podien tenir certa prestància.

En lo portal unes portes bollades bones (Biniatzar).

Cambra, recambra, retret

Era una altra de les parts fonamentals de l'habitaclle. En aquest podia mancar la cuina o altres espais però no la cambra, la qual, sens dubte, constituïa el racó més íntim del conjunt de la vivenda. Per això, s'hi solia guardar el més preuat, com per exemple les joies o els documents que acreditaven propietats o censos a cobrar, però també la majoria de la roba tant la personal com aquella més pròpia de la llar. Amb tot, però, en aquesta peça

⁴ Maria BARCELÓ CRESPI: *Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca baixmedieval (part forana)*, Palma, 1994.

⁵ Al casament d'Alfàbia es fa referència a aquest espai *entrant per la porta* i es diu *hon sol star lo porquer*. A més hi havia una *litera de cattu ab càrrig per dormir los cattius*.

específica de la casa es podien localitzar objectes molt variats des d'aquells de cuina fins a estris per tasques camperoles.

Per altra banda, s'hi trobaven el llit i els mobles que guardaven els objectes. Tot plegat era un reflex de l'estatus socio-econòmic del propietari en un determinat moment i la importància de la possessió. Un exemple seria Es Pagos l'any 1516, data en què el propietari estava endeutat i va vendre una part de la seva possessió que donaria lloc al rafal anomenat Ses Talaies. Això es reflectí en un inventari en el qual les habitacions estaven gairebé buides i on a la recambra trobam sols un llit i poca cosa més.

El número de dormitoris variava segons la casa i es desconeixen, en la majoria dels casos, la seva exacta ubicació. En les més destacades possessions el número de dormitoris era major perquè segur que hi vivien i treballaven bastantes persones. La cambra reflectia el benestar del propietari de la casa tant pel contingut del mobiliari com pels objectes que s'hi guardaven, en especial pel que respecte a les robes.

Una altra accepció seria la recambra. Amb una funció potser no tan definida. Així, a Cubet, l'espai de la recambra, amb objectes com un llit o llensols, era compartit per 3 ases, 4 someres i *hun bort de XVIII mesos nat en casa*.

Pel que fa al retret, a moltes cases se'n prescindia. Era una cambra amb sentit més privat o lloc retirat.

Cuina

Aquesta peça tenia una doble funció: de preparació dels aliments i de relació de les persones que vivien i treballaven a la possessió al voltant de la foganya. Vora el foc sovint s'organitzava la vida familiar. Caldria esmentar la falta quasi total de mobiliari, ja que només apareix alguna vegada un banc com a seient més usual, una taula i posts per a escudellers on es col.locava l'aixovar. També sol situar-s'hi el cossi, ja bé plantat a un recó ja bé mòbil. A vegades hi apareix instrumental agrícola i fins i tot un molí de sang.

Menjador

El menjador com un espai específic, no era present a totes les cases. Sols a les més destacades: Biniatzar, Bunyolí, Galdent, Pastoritx, S'Àguila, Sa Bastida, Sant Martí d'Alanzell, Santa Ponça, Valldurgent... A més del mobiliari propi, s'hi arplegaven els més variats objectes.

En el menjador o sala s'inventariaren: hun artibanch de dos caxes vell buyt, hun altre artibanch de dos caxes molt vell buyt, una caixa de àlber ab son pany e clau buyda, hun cinell vell e sotil, hun altre artibanch de dos caxes vell e sotil buyt, una taula de camp petita ab sos petges de tizora ab cadena e ab una catifeta vella damunt, una altra taula de camp ab sos petges cuberta de una catifa sotil, una taula larga de noguer vella ab sos petges, hun altre artibanch de dos caxes vell e sotil buyt, una cadira plegadissa de tres costelles, dos banchs mitgensers, dos canalobres de lautó ab hun pom de lumenera tot fet de stany, una concha de aram poqueta vella. Dins un

armari es guardava *una salsera e hun pot de terra ab unas poques de tàpares*. A la xemeneia hi havia *dos cavalls de ferro* i a la paret penjaven *dos draps de pinzell* com elements decoratius (Bunyolí).

Escriptori

Era una estança poc present a les possessions i no sempre la seva funció obeïa al seu nom perquè podia tenir diferents usos. En el de Ternelles hi havia un objecte certament curiós *hun instrument de fust ab que.s coneix quina hora és*.

Estudi

Igualment era poc habitual a les possessions i molt més freqüent a les cases de Ciutat. A deduir dels objectes que s'hi relacionen devia servir més bé per emmagatzemar coses molt diverses. A l'estudi de Bunyolí, a més de mobles, cal ressenyar *hun penestatge hon havia vuyt llibres cuberts de poch valor*.

Rebost

S'hi guardaven els aliments i l'aixovar propi de la cuina. Compartia amb la salera la funció de guardar la xulla i els formatges salats. La salera era una cambra per a tal propòsit, documentada sobretot a partir del segle XVI.⁶

Despensa

Sovint considerada sinònim de rebost, de fet, complia amb una funció semblant. Fins i tot, era utilitzada com el lloc de pastar com era el cas de la despensa de la possessió de Santa Eulàlia o la de Sa Bastida, aquesta localitzada dins la cuina, en les que es trobaven els següents objectes:

Tres sadassos dolent, una pastera ab sa sarnadora, quatre taules de pastar ja usades, un trosset de drap de mija lana, quatre posts de metra lo pa, una portadora, dos librells, una fanyadora, un garbell dolent, una sanala aronera, un cossi per tenir farina trenquat, un artibanch tot sclaffat, un cubell ab que sta al pa, un carratell en què estan olives, una portadora vella (Santa Eulàlia).

Dues pasteres velles la una de pestar l'altre de tenir segó, sinch posts de tenir pa ja usades, un fanyador e una scaleta de sedassar, dos sedassos la hu de serres l'altre de seda ja usats, quatre tovalles de pastar ja usades, tres sanalles de palma de tenir farina la una de dos barcelles e les dos de mitge quartera ja usades (Sa Bastida).

⁶ A la possessió de Es Rossells (Felanitx), propietat de Joan Obrador, en un inventari del 1591 s'indica la botiga dita *la salera del formatge* on hi havia *sinch posts per panastages de formatge*, i 124 peces de formatge que pesaven prop de quatre quintars. ARM, Prot. G-164, 46.

Pastador, cambra de pastar, casa de pastar

En aquest espai específic solien destacar els estris per realitzar aquesta activitat des d'una pastera o moble de fusta que solia tenir una tapadora i que podia servir de taula, fins a un sedàs de serres per sendre la farina.⁷

A la casa de pastar: hun librell de pastar envernissat, unes tovalles de pastar velles, unes bonetes velles, hun corter de carn sellada, dues posts de pastar, hun barrall de vidre cubert de palma de tenor de III quartans o aquen entorn, hun spiador de fust, una barrilla de sis quarters, hun martell poch, hun paner de vergua poch de levar pa de taula (Caubet).

Al pastador: dues stovalles de pestar squinsades, un cofre ferrat molt vell e rumput, una caldera gran de coura vin blanch ab una cadena, una concha de lautó gran tota foredada, tres sadassos dos de serres e un de seda tots vells squinsats, una peatera gran de noguer ab sos petges, quatre posts de tenir pa i una ampolla e un got (Galdent).

Forn, casa del forn

Com bé indica el seu nom era el lloc on s'ubicava el forn per a coure el pa i altres aliments. S'hi trobaven objectes diversos, fins i tot per fer la bugada, a més dels necessaris per a la preparació i cocció del pa.

Berenguer Pardo, a la casa del forn de la seva possessió esporlerina, tenia una *caldera gran plantada per coura vimblanch, huna altre caldera mitgensera plantada per fer bugada, dos cossiets plantats, dues posts per tenir pa e aportar al forn, dues tovalles de pastar demunt les dites posts i huna pala sotil e dos brugons per lo dit forn (Canet).*

En *lo forn* de la possessió d'Elionor de Lloscos, vidua de Mateu de Pacs, el 1525 s'inventaria *una pala y tres brugons y dos forcas* (Bunyolí).

Botiga

Amb aquest nom es feia referència a una cambra destinada a magatzem d'estrís molt diversos. El seu número variava i algunes rebien nom específic, segons la principal destinació, com és ara l'oli o el blat.

2. Emmagatzament de la collita i transformació dels productes

Celler

L'existència a la majoria de les possessions mallorquines d'un celler fa ben palesa la importància del vi a la nostra illa. L'habitació del celler a més de guardar l'instrumental propi de l'elaboració, conservació o venda del vi, a la vegada servia a manera de traster per arraconar-hi eines de treball agrícola, estrís en desús, etc. En altres casos el celler era útil

⁷ S'ha d'entendre el significat de casa equivalent a habitació i no necessàriament dormitori.

per emmagatzemar gra i altres aliments, ja que al situar-se sota terra la temperatura era adient, sobretot per guardar el porquim a l'estiu.

Entre els objectes més comuns que s'hi localitzaven temps enrere, i que coneixem a partir de les dades aportades pels inventaris, hi havia tot un ampli conjunt de recipients ben diversos quant a forma i funció destacant emperò una extensa varietat de bótes. D'aquestes, se'n solia indicar quasi sempre el tipus i la capacitat de tal manera que es relacionen la mitja bóta, la bóta congrenyada, la bóta bladera, la bóta vinera, la bóta de mena ja citada a la *Crònica* de Ramon Muntaner, la bóta desfonada, la bóta aiguadera i altres. La més usual, sens dubte, era la bóta congrenyada que disposava de gran capacitat. Com a principals característiques tenia per cercols de subjecció de les dogues uns robusts congrenys de fusta -quasi sempre quatre encara que n'hi havia de tres- i que en un dels seus fons o base se situava una obertura per on entrava dins la bóta l'home encarregat de netejar-la. Aquest ventalló era conegut pel nom de cadireta per la qual cosa la bóta també es denominava bóta amb cadireta. La fusta emprada per a la seva construcció variava entre el castanyer, el roure, el melis i l'ullastre però amb preferència per l'olivera. La cabuda solia expressar-se en somades, quaters o quartans.⁸

Les bótes, a la vegada, eren aptes per a guardar-hi grans de manera que amb molta freqüència estaven plenes de forment, ordi, civada, xeixa, etc. El fet que un tipus de bóta es denominàs bladera ja és significatiu en aquest sentit. El número de bótes en un celler òbviament oscil·lava segons les necessitats derivades de la importància de les vinyes de la propietat.

Però, a més de les bótes, trobam en els cellers altres contenidors o recipients com el carretell, el cup, el cubell, etc. el conjunt dels quals rebia el nom de vaixel·la vinària.

Fins i tot en zones de la muntanya els cellers hi eren presents. A tall d'exemple poden citar-se les possessions de Valldurgent que comptava fins a tres cellers, la de Bunyolí amb un celler i un celleret o la de Canet amb el celler major i el celleret. Evidentment, les vinyes conreades a la muntanya eren de menor extensió i el contingut dels cellers de les possessions era més minvat.

Hun cub de LX somades o aquen entorn, una bóta congrenyada de XII somades, una bóta gran desfonada ab sèrcols (Caubet).

Graner, botiga del blat

El graner com el seu nom indica era el lloc destinat bàsicament a guardar el gra. Altres denominacions eren botiga de tenir blat, casa de tenir blat, casa dels graners o

⁸ Maria BARCELÓ CRESPI: *Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca baixmedieval (Part Forana)*, Palma, 1994, 64-69.

cambrà dels graners. A cada regió, segons els conreus, les habitacions prenen noms específics. A tall d'exemple, al poble valencià de Sueca resulta normal la *cambrà d'arròs*.⁹

A l'alqueria de Guillem Noguera, en el lloc de Superna, la casa dels graners acollia el següent:

Sexanta quarteres de forment brut, setze quarteres de ordi, mige quartera ab tres sèrcols de ferro molt vella, tres sanalles de palma una de nou barcellas l'altra de una quartera e l'altra de mige quartera mig usades, un arer vell, una caxota de pi de poqua vàlue, una servidorata de palma, una axa grossa vella, un serró de cuyro per portar pa nou, tres odres vells, un barrill de salar serdines vell i una pala de palatgar blat.

La botiga del blat de Sa Bastida arplegava a més d'instrumental agrícola divers, els estris relacionats amb els cereals com forques de ventar, sacs, arer, garbells, almut, cordes o una alfàbia de tenir farina.

Tafona o pressora

Apareix, preferentment, a les cases de possessió de les zones de muntanya on el conreu de l'olivera dominava el paisatge agrari com el segueix dominant avui encara que l'aprofitament actual sigui mínim. Gairebé a totes les possessions de la Serra de Tramuntana, on les oliveres estan estretament lligades al paisatge, hi havia una tafona o pressora: Alfàbia, Aumedrà, Biniatzar, Canet, Caubet, Colonya, Pastoritx, Santa Eulàlia, Valldurgent...

La pressora d'Aumedrà comptava amb son forniment de biga, trull e rollo e una caldera de fer oli de tenor de quaranta quarters e hun molí de bèstia ab son forniment les moles del qual han quatre dits de gruxa.

A la de Santa Eulàlia destacava una pilla de sportins en què ha circa de cinquanta sportins.

*La tafona d'Alfàbia comprenia dues bigues ab son trull, huna caldera plentada i huna pila de sportins.*¹⁰

Botiga de l'oli

Consistia en una espècie de magatzem on es guardava l'oli, en alfàbies, abans de ser comercialitzat. Evidentment, aquest espai existia a les possessions olivereres.

Vint e sis alfàbies grans e quoranta una gerra olieras (Biniatzar).

⁹ Antoni FURIÓ: *Camperols del País Valencià. Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*, València, 1982, 142.

¹⁰ El dia 8 d'agost de 1487, Joan Bennàsser, propietari d'Alfàbia, contractava amb el picapedrer Vicenç Puig diverses obres a realitzar a la tafona de dita possessió. ARM, Prot. C-167, 112. Document publicat per Maria BARCELÓ CRESPI: "Nous documents sobre l'art de la construcció", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 235.

Quatre dotzenes sportins vells, tres alfàbies de tenor de LXXX quartans d'oli plenes, una alfàbia de dita tenor en què n.a XXXX quartans, tres alfàbies de la dita tenor buydes, dues altres consemblants buydes, XVII alfàbies buydes de tenor de XXX quartans cascuna en què ha XXX o XXXX quartans de murques, dos lumeners de taffona e una mesura per mesurar oli, sis odres e dues portadores (Valldurgent).

Trenta duas alfàbies de tenir oli de les qualls n.i havia sis alfàbies plenes de oli en què havia CCCCL quartans d'oli vel circa cubertes totes ab lus sportins, dues mesures de mesurar oli, set ordres entre bons hi dolents, hun ambut de stang (Alfàbia).

XXIII alfàbies de tenir oli en què n.i ha quatre plenes, dos lumaners grans per la taffona, una cassa de fer oli (Santa Eulàlia).

Casa de la llana

Rebia aquest nom per ser l'espai on es guardava la llana una vegada toses les ovelles i abans de ser venuda als mercaders. Alhora, s'hi podien inventariar els estris per pesar la llana:

Una romana gran ab son piló per pesar llana, altra romana pocha ab son piló, unas balanses de ferro (Ternelles).

Cabana, casa de la cabana, casa de tondre

Segons definició del DCVB, una primera accepció seria la de construcció rústica de pedra o de fusta, a manera de caseta, per soplujar-s'hi transitòriament o per guardar-hi instruments de treball; una segona accepció la relaciona amb un rebost o departament on tenien el formatge.

Una i altra es complementen perque, efectivament, s'hi solia localitzar instrumental en relació a les ovelles i a l'elaboració del formatge. No és d'extranyar que siguin possessions de la marina, sobretot, les que disposin d'aquest espai degut a la importància del ramat oví en aquelles contrades.¹¹

Una premsa de premsar fogasses nova, dues oles grans una sensera altre trencade de formatgar, dos canyissos, una cullera de ferro foradade per fer brossat, una ferrada, XXXXII scudeles de brossats, tres litteres per geure pastors entre altres coses (Capocorb).

¹¹ El 1478 la possessió de S'Àguila a la marina de Lluemajor era del donzell Joanot Sureda qui també era el propietari de la possessió d'Aumedrà a la muntanya. Els ramats passaven l'hivern a les terres seques de la marina (hivernada) i l'estiu a les terres més fresques de la serra (estiuada). La trashumància entre possessions d'una mateixa heretat era quelcom freqüent: Massanella (Selva) o Comafreda (Escorca) i Sa Barrala (Campos) dels Catlar; Es Teix (Valldemossa) i Capocorb (Lluemajor) de Lorengo de Mari; Aumadrà (Lloseta) i S'Àguila (Lluemajor) de Joanot Sureda.

Gaspar VALERO I MARTÍ: "Notes sobre la transhumància a Mallorca: el camí de Muntanya de la Torre de Lluemajor al Teix", *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*, Marratxí, 1995, 241-249.

Una premsa per premsar fogassas, dues olles de formatgar de terra, una post que servex per scudeller, dues posts per tenir fogassas, una altra post per salar fogassas, quatre ferrades per a mungir (Sa Torre).

Altrament apareix aquesta dependència a la possessió de S'Àguila, situada a prop de l'anterior, on també s'estotjaven, sobretot, objectes per tondre, per senyar les ovelles i formatjar amb la inclusió de fogasses, olles coleres i ferrades.

Per altra banda, almenys dues de les possessions més rellevants del Pla de Mallorca comptaven amb aquest espai: la cabana o casa de tondre a Sant Martí d'Alanzell i la cabana dins la boval a Sa Bastida. Així mateix, a Es Teix, a la Serra de Tramuntana.¹²

Una sàrria de palma vella dins la qual havia viyantate fogasses, una post ab XX fogasses, tres ferrades, unes premces, hun canvis per tenir fogasses ab ses cordes, una ola per a formatgar, una cullera de fust per fer brossats, dos cavallets per formatgar, hun manador per manar let, dus stiores de cull tondre, Ll vells de lane i moltes altres coses (Es Teix).

Duas storas vellas e sis storins per tondre (Sant Martí d'Alanzell).

3. Defensa

Torre

A les possessions situades prop de la costa de vegades al casat s'afegia una torre de defensa per tal de protegir-se de probables incursions sobretot dels "moros". Un lloc de defensa era quelcom del que no es podia prescindir davant el perill.

Potser un dels millors exemples sia el de Santa Ponça on, sens dubte, el cos central del casat i el més destacat era la torre. Aquesta estava integrada per vàries parts i nivells que a la vegada constituïen els indrets fonamentals del casat. Primerament la *casa soterrània de la torre* era l'habitació situada a l'estrat més inferior on jeia la companya (personal de servei) a la qual s'hi devallava per una escala de gat.

També a la torre s'ubicava el menjador que devia ser la peça central del casat on, per altra banda, s'hi arplegaven objectes de diversa índole a part de servir com a espai per menjar-hi. Per la seva quantitat destacaven les armes, tant ofensives com defensives que formaven part dels elements materials de la vida quotidiana. Hi havia: una rodella vermella penjada a la paret, cinc ballestas cascuna ab son sint e aljabas de les quals ni ha una ab gaffa, una lansa manescha en lo lanser, un altra lança manescha, una spingarda, dos pavesos vells, hun day d'armas. Emperò, potser, l'objecte més curiós d'entre ells era *una trompeta per fer por als moros*.

¹² A l'inventari de la possessió de Es Teix (Bunyola), propietat de Lorengo de Mari, escriturat el 31 de maig de 1482 no es relaciona un casat sinó la cabana i una altra dependència. Sols s'hi recomptà bestiar i la cabana. ARM, Prot. C-174, 297-298v.

La denominada *cambrà d'enmig de la torre* era un dormitori i a continuació venia la recambra que també devia tenir la mateixa funció. En una i altra no hi mancava alguna arma.

A la part més superior de la torre se situava el porxo o capell on també figuraven objectes envers les necessitats derivades de la defensa.

Són conegudes les característiques arquitectòniques d'aquestes torres a través de l'exemple de Formentor pel que fa a les mides, materials de construcció, etc. El dia 4 de juny de 1455 s'escripturava un contracte entre el picapedrer Joan Company i el cavaller i secretaí reial Francesc Aixaló pel qual el primer es comprometia a construir una torre de defensa a l'alqueria de Formentor, propietat de l'esmentat Aixaló.¹³

Avui encara es poden admirar algunes torres de defensa medievals arrambades al casat de la possessió com la de Canyamel (Artà) o la de Son Catlar (Campos), entre altres. És cert que el major nombre d'aquest tipus de torre ja són del segle XVI o més tardanes quan el perill provenia, sobretot, dels turcs o dels seus aliats.

4. Aixopluc d'animals

Juntament amb el casat de la possessió es trobaven una altra sèrie d'edificacions o dependències juxtaposades o properes entre les quals cal esmentar les següents:

Estable

Aquest era un espai cobert on s'allotjava el bestiar, preferentment equí. En realitat, però, a més de les bèsties, s'hi amuntegaven objectes varis en predomini, això sí, d'aquells més o menys relacionats amb elles inclosos els carros. No era una excepció que hi poguessin dormir els esclaus.

Quatre cadenes per a les bèsties un mul gros de pell ros de edat desús de X anys, un rossi negre de edat de VII anys, dos àzens de pell negre de edat de sis anys, les literes dels catius ab set flassades (Bellver).

Dos muls somerins grossos de tirar carro la hu de sinch anys roig l'altra de nou anys castany clar ab dos bastis hi cadenas, un rufi vell de pell roig, un rufi jova de tres anys aletsà, tres àzens de tregi dos gelats he la hu negra, quatre cogins de laurar ab quatre collars jets de pell (alqueria de Pau Claret).

Païssa

Aquest espai sovint s'ha confós amb l'estable, fins al punt de considerar-se quasi el mateix o, fins i tot, un depenent de l'altre. Solia servir d'aixopluc per a instrumental agrícola o també per emmagatzemar gra, palla, llenya, etc. En temps més recents la seva funció era la d'acolliment dels animals de tir: muls, someres, ases i cavalls. A Sa Bastida es situava

¹³ ARM, Prot. F-103, 61-61v. Document publicat per Maria BARCELÓ CRESPI: "Nous documents sobre l'art de la construcció", *BSAL*, 59, Palma, 2003, 226.

prop de l'era i acollia dues sitges per contenir forment, palla, i arrecerava set egües, cinc poltres, un poltró i una pollina. Alhora servia d'aixopluc per a deu esclaus, dues esclaves, un bord i una bordeta.

Sostre

Se situava generalment damunt l'estable i es comunicava amb aquest per un forat on s'hi tirava la palla.

Boval, corral de bous

Era un estable on s'arreceraven els bous per menjar i dormir. A la possessió de Sa Bastida, s'hi arreplegava bestiar boví de llaurar, arcs i tornejats que comptabilitzaven vuit bous, vuit braus, tres vadells a més d'una somera. A la vegada podia emprar-se com una porxada tal com succeïa a la boval de Sant Martí d'Alanzell on s'aparcava *un carro ab tot son forniment* o a l'alqueria valldemossina de Pau Claret on entre una gran barreja de coses hi trobaven *recés XII gallines grosses y un gall*.

5. Altres dependències

Molí

Per la documentació estudiada s'ha pogut detectar l'existència a Mallorca dels tres tipus de molins coneguts: els moguts per força animal, eòlica o hidràulica, és a dir, de sang, de vent i d'aigua.

El molí de sang és aquell que empra la força animal i per això també es denomina molí de bèsties i de vegades podia situar-se a l'interior de la cuina del casat (Llucamar). A diferència de l'anterior, el molí de vent, com el seu nom indica, utilitzava la força eòlica per moure les moles que engrunaven el gra. Per suposat prop dels cursos d'aigua dels torrents seguien els molins hidràulics constats ja en època islàmica i curiosament repartits com elements essencials del botí segons consta en el *Llibre del Repartiment*.

Els exemples són molts:

A la possessió de Canet hi havia *la casa del molí de aygua on se mol la oliva*.

A Sabor, a la denominada casa del molí, hi havia instal·lat *hun molí de sanch fornit ab ses moles*.

La important possessió de Sant Martí d'Alanzell comptava amb *hun casal de molins de aygo de duas rodes*.

A la casa del molí de Bellver també podien dormir els esclaus: *una litera per a la sclava Margarita ab sa flasada e hun lensol tot vell*.

Curiosament, a Santa Eulàlia, *un molí ab son forniment per molra farina* estava situat dins la tafona.

A Bunyolí, el 1505 es referencia la casa del molí d'aigua i el 1525 la casa del molí de *moldre olives ab aygua*.

A Galdent, la denominada casa del moli, contenia *un muli de sanch ab son guarniment*. A més, en dita possessió hi havia un moli de vent *lo qual no mol que té les entenes e arbre rumput són les moles e tot lo forniment fix en aquell*.

Capella

Algunes possessions, les més relevants, tenien una dependència destinada a atendre les necessitats espirituals no sols de la gent que hi vivia i treballava sinó també dels veïnats de les terres dels voltants. Es tracta de la capella, on es guardava el mobiliari i ornamentals litúrgics necessaris.

Llevat d'algunes excepcions, estaven situades a possessions de la noblesa i es construïren en el moment d'ampliació dels casats. A Bunyolí, no consta a un inventari de 1505, però sí, fora de la casa, el 1525.

A la possessió de Sant Martí d'Alanzell, es comptava també amb una cambra per al capella. A la capella hi havia:

*Lo altar ab hun retaula del Devallament obre de Flandes de la Creu e de la una part és Sent Martí e de la altra Sancta Bàrbara
una caixa de fust ab hun vastiment ab tot son complement per dir missa e una ara e misal de pregami
un càlzer ab se patena d'argent deurat
dos canalobres de ferro
hun pali de xemallot blau qui sta en lo dit altar e unas tovallas listades e duas tovallolas moriscas.*

Altra possessió que comptava amb capella era la d'Ariany, tots els objectes inventariats tenien relació amb la funció que els era pròpia:

*Hun retaula de fust molt vell ab algunes pintures
hun Crucifix petit
dues figures de Sanct Johan e nostre dona de fust de largaria de hun palm
hun altar de fust ab hun pali morisch de cotó blau e blanch vell
sobre lo altar dos canalobres de coure petits vells
una cortineta de canem a hon és pintada la Paciò e Sanct Johan e Nostre Dona
altre cortina molt squinsada ab algunes figures de pocha valia
retaula de Sanct Cristofol molt squinsat
una corda e una cadena de làntia
una scalleta per levar Déu*

A Sa Torre, el parament de la capella era més pobre, sols un retaule, canalobres i un salpasser.

Situada al cap del menjador, el contingut de la capella de Sa Bastida era el següent:

*en lo portal de la capella un reteulet ab la figura de la Pietat ja vell deurat
una cadira de barber ja vella e ben dolenta
altra cadira de cuyro ab son respates de cuyro ja vella
un retaula de tela ab ses polseres de fust ab figures de Sant Joan com beteija Jesuchrist ab tres àngells*

*uns retxats de fust per posar al portal de la capella
un salpasser dolent
un cofre ferrat qui servex per altar e per tenir lo vestiment e palis lo qual vestiment e
palis està ja continuat en lo inventari fet en la casa de la ciutat
un càlser ab se patena de argent deurat*

6. Immediacions del casat

S'han d'afegir algunes dependències o espais citats a la documentació com la carrera o espai obert davant el portal principal del casat on, almenys en temps més recents, apareixia plantat molt sovint un lladoner o un fasser; la clastra i el pati, incorporats al recinte del casat potser amb un pou al mig. La devesa, l'era o la quintana n'eren altres. Aquests espais podien acollir objectes molt variats.

Al pati de l'alqueria artanenca de Jaume Morei, s'hi trobaven una perxa de perdius, tres banchs e hun dolador, un poal de cisterna, molta fusta per fer aradres i dos aufabaguers.

Joan Bujosa, al pati de la seva possessió a Banyalbufar, tania un cove e una pollera de canyes e verduchs, una scalla d'empalltar, dues arcasses de leurar, una caduffa de rentar les mans, una fulla de serra vella, dos arsons de bast sens levarar, un corn e un humaner de tella.

A l'anomenada **quintana** de la possessió de S'Aguila, s'hi alçaven dos pallers, davant el portal del casat.

El mot **devesa** a Mallorca no té el significat, com sí a Catalunya, d'un prat o tros de terra abundant d'herba i destinat al pasturatge. Més aviat es tracta d'una pleta. Darrera el casat de Sa Bastida hi havia una devesa amb alguns magraners plantats i algunes gallines.

L'**era** o espai aplanat i ferm on es batien les messes. El clos de l'era d'Albocàsser emmagatzemava *quatre citges plenas la una de ordi de tenor de LXXX quarteres l'altre de setanta quarteres de forment e les altres dues de tenor de XXXX quarteres de forment cade una*

Els animals formaven part de l'entorn quotidià dels àmbits rurals fins al punt de, pràcticament, conviure amb les persones. Als **galliners** es replegaven diferents castes d'aviaram (gallines, galls, pagos, colom, ànneres...):

*Deu ànades e ha.n hi una qui amena V anadons petits (Capocorb).
Entre pols e poles atrobí XV i sinch gallines ponadores (Punxuat).
Vint parells de gallines ab los galls (Bellver).*

En altres casos deambulaven pel corral, com a Alfàbia, on corrien *sinch galines*.

Adesiara es podia trobar un **abellar** o conjunt de ruses d'abelles prop de les cases d'una possessió.

Havia XXXII cases de abelles (Bellver).

Així mateix era freqüent trobar en les immediacions del casat alguna cisterna, sinia o pou.

A la font ha hun poal de fust i a la sènia ha hun altre poal de fust e un altre en lo povet del ort (Bellver).

En la cisterna de fora un poal de fust ab tres sçercolls e ansa de ferro ab sa corda de spart vella e una talla e una picha gran de pedra de la dita pocessiò, i no molt lluny tres pichas dues de dita pedra e una radona de pedra viva totes dins l'ort. Una altra cisterna, amb un poalet d'aram, s'ubicava dins la casa del molí (Galdent).

7. Diferenciació social de l'espai

A les possessions trobam una diferenciació espacial amb referència a la seva activitat econòmica (celler, graners, tafona) però també cal senyalar que en les grans explotacions s'afegia una altra diferenciació, la social, que destinava àmbits distints a senyors, arrendataris si n'hi havia, i a altres treballadors.¹⁴ Així s'especifica la cambra del majoral, la cambra del pastor, cambra dels missatges, cambra dels escuders, cambra dels fadrins, cambra dels macips, casa de les esclaves, la cambra de les esclaves o la cambra dels catius.

Trobam exemples, molt clars per a l'època moderna i contemporània, en què es reparteixen l'edifici entre la part anterior i la posterior, entre la planta baixa i el pis superior o bé la separació vendria donada per un habitacle apartat per als senyors i un altre per als arrendataris.

A les possessions medievals la diferenciació social pel que fa a l'ús de l'espai era ben palesa. Els servents, anomenats companya, les dones treballadores, els pastors i els esclaus jeien apart. Uns i altres ni tan sols descansaven en llits sinó en lliteres o sobre unes simples posts. Els esclaus, en pitjors casos, passaven la nit a l'estable.¹⁵

A la casa dels missatges, hi havia hun lit de posts per jaure la companya, una mårfegua, dos lensols de stopa e una flaçada tot vell (Llucamar).

A la casa on jeien les esclaves, tenien un llit fet de trossos de post (Valldurgent).

A la casa de la cabana hi havia tres lliteres per jeure pastors (Capocorb).

La cabana del pastor de les ovelles disposava de hun lit plentat en terra ab palla hon jau lo pastor (Santa Ponça).

A la denominada cambra dels aplegadors, una litera per los dits aplegadors (Ternelles).

A l'hora de menjar també la separació es feia palesa. A Valldurgent disposaven d'una cuina de companya i a Bellver d'un porxo on menjaven els catius.

¹⁴ Maria BARCELÓ CRESPI: "El ritmo de la comunidad: vivir en el mundo rural, los trabajos y los días. El ejemplo de Mallorca bajomedieval", *La vida cotidiana en la Edad Media*, Logroño, 1998, 129-167.

¹⁵ A Son Mas (Andratx), el 1522 s'indica que la cambra dels catius està al costat de l'estable. ARM, Prot. T-499, 11v.

En arribar la tardor començava la temporada de recollida d'oliva. Des dels pobles del Pla anaven, en especial dones, com a jornaleres a la zona de muntanya on trobaven feina durant unes setmanes. A les cases de possessió trobam un espai per acollir-les conegut amb el nom de *casa de les dones*, com és el cas de Canet.

A la casa de les dones d'Alfàbia hi havia *lites per dormir dones*.

A Pastoritx, on dormien les dones jornaleres, es comptaven *sis o set pots grans per fer lo lit de les dones*. A l'alqueria de Jaume Marroig, a la denominada casa de les olivadores, hi havia *hun litot de posts per dites dones molt dolent*.

MOSTREIG D'INVENTARIS¹⁶

I. Biniatzar (Bunyola)

Propietari: Joan Dameto, fill de Nicolau
 Data: 14 agost 1451
 Signatura: ARM, Prot. M-191, 89v-90v.

Parts del casat: entrada, casa de la pressora, celler, cambra prop el celler, cambra dels escuders, menjador, cambra damunt, cambra pintada, cuina, botiga de l'oli, cambra dels catius.

II. Marratxí (Marratxí) [Son Sales ?]

Propietari: Joan de Sales
 Data: gener 1463
 Signatura: ARM, Prot. P-686, 233-240.¹⁷

Parts del casat: cambra que treu porta a l'entrada, cambra que treu porta al menjador, menjador, rebost que treu porta al menjador, cambra que treu porta al menjador, cambra del majoral que treu portal a l'entrada, celler, sostre del celler, cuina, cambra al costat de la cuina, pressora, sostre de la pressora, botiga de l'oli, estable, boval, corral, galliner, era.

III. Possessió de Francesc de Comelles (Montuïri) [Son Comelles ?]

Propietari: Francesc de Comelles, ciutadà
 Data: 20 juny 1466
 Signatura: ARM, Prot. C-174, 74v-78v.

Parts del casat: entrada, cambra, recambra, cambra dels catius, cuina, despesa, cambra dels missatges, celler, estable.

IV. Canet (Esporles)

Propietari: Francesc Pardo, mercader
 Data: 9 gener 1467
 Signatura: ARM, Audiència VI-155, 18-41.¹⁸

¹⁶ S'anomenen les parts de la casa seguint l'ordre en què apareixen als inventaris i amb els termes tal com són citats. En aquest treball s'ha prescindit de relacionar la major part dels objectes, bestiar o esclaus. El nom del municipi entre parèntesi és l'actual.

En el cas de que el document no especifiqui el nom de la possessió, indicant simplement de qui era propietat, si és sabut a quina correspon actualment s'indica entre clàudators.

¹⁷ Publicat a Ramon ROSSELLO VAQUER: *Notes històriques de Marratxí. Segles XIII-XVI*, Palma, 1996, 23-31.

¹⁸ Publicat a Jaume ALBERTI; Ramon ROSSELLO: *Història d'Esporles. Segles XIII-XVI*, Palma, 1996, 191-203.

Parts del casat: tafona, entrada, estable, celleret, casa del forn, cambra damunt el celleret per a missatges, casa dels catius, celler major, cambra de l'esclava, cuina davall, casa del majoral, botiga de l'oli, cambra del racó damunt, cambra dels macips damunt, anaia o corredor, cuina damunt, casa de la despensa, casa del rebost damunt, casa de la torre del cap de la sala, sala damunt, cambra major al cap de la sala, recambra, altra cambra, casa de les dones.

V. Possessió de Jaume Morei (Artà)

Propietari: Jaume Morei,

Data: 7 novembre 1470

Signatura: ARM, Prot. G-130, 72-87v.

Parts del casat: entrada o porxo, rebost, cambra, cambra, cambra, cambra, cambra, despensa, celler, cuina, altra casa [habitació], pati, païssa.

VI. S'Arissal (Sencelles)

Propietari: Gabriel Gual, ciutadà

Data: 20 juliol 1471

Signatura: ARM, Prot. N-1, 1-20.¹⁹

Parts del casat: cambra, recambra, entrada, cambreta, casa del celler, cambreta, cuina.

VII. Valldurgent (Calvià)

Propietari: Jordi Brondo, ciutadà

Data: 17 març 1472

Signatura: ARM, Prot. A-134, 190v-195.

Parts del casat: menjador o sala, cambra, celler, segon celler, terç celler, escriptori, retret, cuina, despensa, cambra de la torre, cuina de companya, cambra de missatges, tafona, botiga d'oli, casa d'esclaves.

VIII. Caubet (Bunyola)

Propietari: Jordi Brondo, cavaller

Data: 11 setembre 1472

Signatura: ARM, Prot. C-174, 149v-152.

Parts del casat: entrada, cuina, botiga de l'oli, cambra, casa de pastar, recambra, celler.

¹⁸ Publicat a Jaume ALBERTI; Ramon ROSSELLO: *Història d'Esporles. Segles XIII-XVI*, Palma, 1996, 191-203.

¹⁹ Publicat a Ramon ROSSELLO VAQUER; Onofre VAQUER BENASSER: *Història de Sencelles i Costitx. 1229-1600*, Palma, 1993, 198-204.

IX. Sabor (Montuiri)

Propietari: Jordi Brondo, cavaller

Data: 14 setembre 1472

Signatura: ARM, Prot. C-174, 152-153v.

Parts del casat: cambra, botiga, cuina, casa del molí, estable.

X. Mortitx (Pollença)

Propietari: Pere Martorell

Data: 2 juny 1473

Signatura: ARM, Prot. S-316, 72-73.

Parts del casat: porxo, cuina, cambra, altra cambra.

XI. S'Àguila (Llucmajor)

Propietari: Joanot Sureda, donzell

Data: 22 juliol 1478

Signatura: ARM, Prot. T-855, 28-33.

Parts del casat: menjador o sala, cambra tinent amb el dit menjador, sostre, païssa, casa del molí, cambra dels macips, sostre davant la dita cambra, casa del rebostet, despensa, botiga, cuina, cabana, botiga del blat, pati del casat, quintana.

XII. Aumadrà (Lloseta)

Propietari: Joanot Sureda, donzell

Data: 30 juliol 1478

Signatura: ARM, Prot. T-855, 33-34v.

Parts del casat: porxo, cuina, casa après la cuina, casa del celler, cambra, botiga de l'oli, tafona.

XIII. Punxuat (Algaida)

Propietari: Lorongo de Mari, cavaller

Data: 31 maig 1482

Signatura: ARM, Prot. C-174, 294v-297.

Parts del casat: entrada, casa on dormia i menjava el difunt, cuina, casa dita del celler, casa de la torre, païssa, estable, galliner.

XIV. Capocorp (Llucmajor)

Propietari: Lorengo de Mari, cavaller

Data: 1482, juliol, 2

Signatura: ARM, Prot. C-174, 290-294.

Parts del casat: entrada, pati, celleret, cambra al peu de l'escala, casa del celler, casa de la cabana, cuina, casa del molí, casa dels catius, casa del majoral, casa dita la botiga del blat, casa del galliner, sala, cambra al cap de la sala, cambra de la torre.

XV. Benilassar (Santanyí) [Son Danús]

Propietari: Andreu Danús

Data: 24 abril 1488

Signatura: ARM, Prot. M-374, 273-281.

Parts del casat: entrada, celler, molí, cambra de l'entrada, recambra.

XVI. Possessió d'Antoni Tries (Esporles)

Propietari: Antoni Tries, donzell

Data: 30 novembre 1489

Signatura: ARM, Prot. N-1, 240-242v.

Parts del casat: entrada de les cases, cambra contigua de l'entrada, cuina contigua a la dita entrada, celler contigu a dita cuina, despensa o pastador, cambra davall.

XVII. Alqueria de Jaume Marroig (Valldemossa) [Son Marroig]²⁰

Propietari: Jaume Marroig

Data: 18 març 1491

Signatura: ARM, Prot. M-66, 196-201.

Parts del casat: entrada, celler après, casa de les olivadores après, caseta après o rebost, cambra après dels fadrins, cambreta dalt menys d'escala après, cambra après baixa, cuina i pressora après l'entrada, botiga après la pressora.

XVIII. Possessió de Gabriel Cerdà (Santa Margalida) [s'Alqueria]

Propietari: Gabriel Cerdà, canonge de la Seu

Data: 28 desembre 1492

Signatura: ARM, Audiència, Plets IC, núm. 1, 147v-155.²¹

Parts del casat: sala, cambra, recambra, cambra on jeia la senyora, recambra, sala de la qual es fa botiga de blat, casa de la qual volia fer estudi, cambra après, cambra de la roca, cambra de la torre, cambra altra de la torre, menjador del pati, cuina, cambra on jeia en Tarragó, despensa de la cova, casa del molí, cambra davall l'escala, celler, celleret, botiga davall vora la porta a l'entrant a mà esquerre, altra botiga.

XIX. Nom: Pastoritx (Valldemossa)

Propietari: (?) Morell

Data: 1493

Signatura: ARM: Prot. A-76, 473v- 478v.²²

²⁰ Ha de ser l'actual Son Marroig perquè s'indica que estava *situata prope monasterium de Trinitat*.

²¹ Maria BARCELÓ CRESPI: "Aspectes de la vida quotidiana a Santa Margalida a la tardor medieval", *Actes de les I Jornades d'Estudis Locals de Santa Margalida* (en premsa).

²² Publicat, de manera molt resumida, a Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ; Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Valldemossa (1230-1516)*, Palma, 1999, 123.

Parts del casat: menjador, celler, cambreta al costat del celler, cambra dels missatges, cuina, cambra dels graners, cambra nova, estable, tafona, casa de les dones, casa del majoral.

XX. Sant Martí d'Alanzell (Vilafranca de Bonany)

Propietari: Salvador Sureda, cavaller

Data: 4 febrer 1496

Signatura: ARM, Prot. P-451, 124-135v.²³

Parts de la casat: capella, menjador, retret, cambra de les esclaves, cambra major, cuina, caseta après la cuina, cambra dels escuders, cambra del majoral, celler, casa del blat, cuina, cambreta de la dita cuina, cabana o casa de tondre, cambra del prevere, despensa, casa o botiga nova, estable, porxo davant la capella, casa d'en Joanico, boval, molí.

XXI. Santa Ponça (Calvià)

Propietari: Mateu Massanet, ciutadà

Data: 11 març 1496

Signatura: ARM, Prot. P-451, 188-193.²⁴

Parts del casat: cuina, botiga de la ferramenta, cabana del pastor de les ovelles, casa del molí i estable, cabana del pastor de les cabres, botiga del blat, pati, casa soterrània de la torre, menjador de la torre, cambra enmig de la torre, recambra de la torre, porxo o capell de la torre.

XXII. Butibalansí (Algaida) [Son Reus, Cabrera, Son Mesquida]

Propietari: Pere Reus

Data: 7 maig 1498

Signatura: ARM, Prot. M-490, 92-98.²⁵

Parts del casat: entrada, cambra, porxo o menjador, cambra, despensa, cuina, casa del molí, casa del celler, estable.

XXIII. Colonya (Pollença)

Propietari: Cristòfol Bosch

Data: 31 juliol 1500

Signatura: ARM, Prot. T-858, 98v-99.

Parts del casat: entrada o porxo, botiga de l'oli, entrada, tafona.

²³ Publicat, de manera resumida, a Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Vilafranca abans d'esser Vilafranca. Notes històriques*, Vilafranca, sense data.

²⁴ Publicat a Maria BARCELÓ CRESPI: *Aspectes de la vida quotidiana medieval a Calvià*, Calvià, 1996, 30-40.

²⁵ Publicat a Gabriel BIBILONI TROBAT: "Els inventaris, una font per a l'estudi de la vida quotidiana medieval. Un inventari dels béns mobles de la família Reus d'Algaida a la seva possessió de Butibalansí", *Es Saig*, Monografia núm. 6, Algaida, 1996.

XXIV. Pontiró (Ciutat)

Propietari: Onofre Canet, notari

Data: 19 novembre 1502

Signatura: ARM, Prot. T-858, 142v-143v.

Parts de la casa: sala dalt, cambra après, porxo, cambra de madò Pereta.

XXV. Sa Torre (Llucmajor)

Propietari: Berenguer de Santacília, cavaller

Data: 10 març 1503

Signatura: ARM, Prot. M-612, 90-97.

Parts del casat: sala del dit casament, cambra de la torre, recambra de la torre, rebost sota l'escala, armari davall l'escala, cambra de la sala, estudi de mitja escala, celler prop de la cabana, casa de la cabana, cuina, cambra, casa del molí, casa del majoral, galliner, estable, cambra dels missatges, capella, casa de tenir blat, celleret.

XXVI. Alfàbia (Bunyola)

Propietari: Joan Bennàssar, ciutadà

Data: 7 setembre 1503

Signatura: ARM, Prot. M-612, 109v-116.²⁶

Parts del casat: casa entrant per la porta, entrada, casa on dormen els catius, cuina, cambra de la cuina per on s'entra a la despensa, despensa, porxo del pati, cambra dels escuders, celleret, celler, casa on sol estar el pressorer, casa de les dones, corral, tafona, botiga de l'oli, casa del majoral, estable, altre porxo on és l'escala de la sala, cambra de la regina, recambreta de la dita casa de la regina, sala, cambreta nova de la sala, estudi de la dita sala, sala vella, cambra de la sala vella.

XXVII. Llucamar (Sant Llorenç des Cardessar)

Propietari: Miquel Ballester

Data: 17 novembre 1503

Signatura: ARM, Prot. M-737, 9v-11.

Parts del casat: entrada, casa del celler, cambra, casa dels missatges, cuina.

XXVIII. Rafal Garcés (Inca)

Propietari: Francesc Berard, doctor en lleis

Data: 22 març 1504

Signatura: ARM, Prot. T-858, 173-174v.

²⁶ Aquest inventari ha estat citat per P. DE MONTANER; M. M. RIERA FRAU: "Los Bennàsser d'Alfàbia: del clan andalusí al llinatge catalán", *Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver*, Palma, 1993, 183-184. Aquesta possessió, per als segles XVIII i XIX, ha estat estudiada per Aina PASCUAL; Jaume LLABRÉS; Donald G. MURRAY: *Alfàbia: història dels jardins i del patrimoni artístic dels seus promotors (1740-1860)*, Palma, 2000.

Parts del casat: sala obrada, celler, porxo dalt nou sobre la sala, cambra prop el celler, cuina, cambra de la ximeneia.

XXIX. Bellver (Sant Llorenç des Cardessar)

Propietari: Joana Nadal, vídua d'Antoni Martí, ciutadà

Data: 24 abril 1504

Signatura: ARM, Prot. T-858, 183-185v

Parts del casat: cambra a part dreta entrant a la sala, sala, cambra prop de la ximeneia, recambra, celler, cambra dels missatges, cuina, porxo on mengen els catius, casa del blat, estable, porxo davant la sala, casa del moli, galliner, abellar, font, sinia.

XXX. Bunyolí (Esporles)

Propietari: Elionor de Lloscos i Miquel de Pacs, cavaller

Data: 15 agost 1505

Signatura: ARM, Prot. T-859, 63-66v.²⁷

Parts del casat: menjador o sala, cuina descoberta, cambra de la torre, cambreta o estudi, cambra gran, recambra, cambra sobre la cambreta etita, cambra al cap de l'escala, estudi, retret damunt l'estudi, cambra nova que treu finestra dins la tafona, celler, celleret, cuina baix, cambra de la cuina, despensa, botiga del blat, cambra dels escuders, casa del majoral, tafona, casa del moli d'aigua.

XXXI. Santa Eulàlia (Ciutat)

Propietari: Gregori Burgues, procurador reial

Data: 30 desembre 1505

Signatura: ARM, Prot. M-612, 185-188.

Parts del casat: sala, cambra, recambra, entrada, rebost, cuina, despensa, devesa, botiga de tenir blat, botiga de l'oli, tafona, botiga devall l'escala, botiga prop la cisterna.

XXXII. Possessió de Joan Bujosa (Banyalbufar) [Son Bujosa ?]

Propietari: Joan Bujosa

Data: 12 agost 1507

Signatura: ARM, Prot. M-612, 279v-283v.

Parts del casat: pati, tafona, botiga de l'oli, cambra, menjador, cuina.

XXXIII. Albocàsser (Manacor)

Propietari: Pere Tomàs Andreu

Data: 5 setembre 1508

Signatura: ARM, Prot. LL-25, 79-83.

²⁷ Publicat a Jaume ALBERTÍ; Ramon ROSSELLÓ: *Història d'Esporles. Segles XIII-XVI*, Palma, 1996, 213-219.

Parts del casat: pati, casa del molí, estable, cuina, entrada o menjador, celler, cambra, botiga, cambra vella, cambra al cap del porxo, casa tenint amb el celler.

XXXIV. Ternelles (Pollença)

Francesc Desbrull, ciutadà²⁸

Data: 4 agost 1511

Signatura: ARM, P-450, 503-505.

Parts del casat nou: entrada, escriptori, cambra major, recambra, casa de la llana, cuina. S'indica que en el casat vell hi havia l'entrada, la cambra dels aplegadors i cambra del majoral.

XXXV. Galdent (Llucmajor)

Propietari: Jaume de Muntanyans, ciutadà, doctor en lleis

Data: 29 desembre 1513

Signatura: ARM, Prot. T-497, 110-114v.

Parts del casat: entrada, cambra del majoral, cambra de l'entrada, entrada de l'estable, estable, saleta, cuina, pastador, cambra sobre el pastador, menjador del cap del porxo, botiga del blat, celleret après la botiga del blat, cambra i recambra dalt, porxo, celler dels cups, celleret de les aiguades, celler de les bótes grosses, casa del molí, cambra dels catius, corral de les gallines, cisterna fora les cases, païssa vella, païssa nova.

XXXVI. Ariany (Ariany)

Propietari: Pere Joan de Sant Joan, donzell

Data: 26 juny 1515

Signatura: ARM, Prot. R-331, 88-93.

Parts del casat: menjador, cambra del menjador, recambra, cuina, torre, capella, botiga davall la torre, casa del molí, celler, casa on està el majoral, estable.

XXXVII. Possessió de Pau Claret (Valldemossa) [Son Ferrandell?]

Propietari: Pau Claret

Data: 10 desembre 1515

Signatura: ARM, Prot. T-498, 54v-62v.²⁹

Parts del casat: entrada anomenada porxo rodó, el primer sotall de la torre, casa baix del sòl de la torre, cambra dels missatges, porxet davant la cuina, cambra dels catius, cuina,

²⁸ Francesc Desbrull tenia varies propietats a Pollença. El 1511 s'inventaria la possessió de Ternelles, els molins de Ternelles, un alberg amb un bell hort a la vila, entre altres. També una casa a la marina *qui sta a la partió del puig de Pollença* on s'indica que hi havia força bestiar: 118 ovelles, 6 bous, 1 somera i 4 vaques mentre que del casat no es diu res. A Ternelles, Eren dos casats separats un de l'altre. A més hi havia dos molins fariners i un draper fora dels casats.

²⁹ Publicat a Maria BARCELÓ CRESPI: *Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca baixmedieval (Part Forana)*, Palma, 1994, 173-189.

cambrera prop la cuina, despensa, casa del molí, pressora, porxo major, menjador, estudi, retret, cambra, cambra major, porxet davant el celler, celler, botiga de l'oli, casa de les varques, cambra nova, cambra de la torre, segona cambra de la torre, estable, boval, rebost.

XXXVIII. Es Pagos (Porreres)

Propietari: Joan Nicolau

Data: 23 octubre 1516

Signatura: ARM, Prot. P-560, 433-434.³⁰

Parts del casat: primer porxo, altre porxo, recambra, cambra dels missatges, casa del molí, celler.

XXXIX. Talapi (Sa Pobla)

Propietari: Domingo d'Olesa, ciutadà

Data: 8 juny 1517

Signatura: ARM, Prot. T-498, 131-136.

Parts del casat: sala, cambra del cap de l'escala, recambra, celler, dispensa, cuina, cambra del majoral, cambra de l'entrada.

XL. Manresa (Lloret de Vistalegre)

Propietari: Sebastià Armadans

Data: 16 març 1522

Signatura: ARM, Prot. T-498, 178-182v.³¹

Parts del casat: pati, sala o menjador, cambra de dita sala o menjador, recambra, cambra de l'esclau al costat del celler, celler, cambra nova a l'entrada, estable.

XLI. Llodrà (Manacor)

Propietari: Joan Llodrà

Data: 9 maig 1524

Signatura: ARM, Prot. LL-25, 181-183.

Parts del casat: porxo, cuina, casa davall, casa del molí, cambra.

XLII. Possessió de Mateu Vida (Ciutat) [Son Vida]

Propietari: Mateu Vida, ciutadà

Data: 28 octubre 1525

Signatura: ARM, Prot. T-498, 186-

Parts del casat: botiga entrant a mà dreta, botiga en el pati entrant a mà dreta.³²

³⁰ Publicat a Maria BARCELÓ CRESPI; Rafel FERRÀ MARTORELL; Bartomeu SERVERA SITJAR: *Les possessions de Porreres. Estudi històric*, Porreres, 1997, 199-201.

³¹ Publicat a Maria BARCELÓ CRESPI: "Alguns aspectes de la vida quotidiana a Manresa (1522-1579)", *Terceres Jornades d'Estudis Locals Mancomunitat Pla de Mallorca, Lloret de Vistalegre*, 1999, 87-91.

XLIII. Alqueria en el lloc de Superna (Puigpunyent) [Son Noguera ?]

Propietari: Guillem Noguera

Data: 28 març 1527

Signatura: ARM, Prot. S-635, 179-187v.

Parts de la casa: menjador, caseta davall l'escala, casa de la pressora, casa del celler, casa de les gallines, casa dels missatges, casa dels graners, botiga de l'oli, cambra alt major, cambra damunt nova, recambra de dalt.

XLIV. Possessió de Guillem Desmàs (Andratx) [Son Mas]

Propietari: Guillem Desmàs

Data: 4 abril 1528

Signatura: ARM, Prot. T-499, 9v-14.

Parts del casat: entrada, cambra entrant a la casa, cuina, estable prop de la cuina, cambra dels catius al costat de l'estable, cambra dels missatges que està dessús la sus dita cambra, taffona, cambra alta damunt el rebost on acostuma dormir la esclava, rebost dins dita cambra, menjador, cambra dalt sobre l'entrada, porxo davant el menjador, corral entrant en el celler, celler. A més hi havia un molí d'aigua amb les seves cases.

XLV. Sa Bastida (Sant Joan)

Propietari: Pere de Sant Joan, cavaller

Data: 9 setembre 1528

Signatura: ARM, Prot. T-499, 46v-54.³³

Parts del casat: cambra o casa del majoral, botiga del blat entrant a mà dreta, celler dins la dita casa, porxo après del celler al cap del pati, cambra del dit porxo a part dreta a prop del celler, cambra dels missatges, cambra dels catius, estable tinent en el porxo amb un altre estable, cuina, casa dels molins, despensa dins la cuina, cambra del porxo que està damunt el rebost, cambra del cap del porxo, sala de la torre dalt, cambra de la dita sala, recambra, sostre o cambra que està damunt el portal major de la casa, altre sostre que està damunt la botiga del blat, menjador baix o sala, capella del cap del menjador, rebost del menjador, cambra del dit menjador, recambra, cambra soterrània dins la casa, recambra de

³² A l'inventari s'adverteix que hi ha una possessió contigua, que havia estat de Bartomeu de Pacs i que sembla en aquells moments tot formava un mateix conjunt. Aquesta era integrada per: entrada, casa del majoral, cuina, sala baix, sala dalt, tafona, celler, casa del vi.

³³ Publicat a JOSEP BAUSA ROIG: "La cavalleria i el puig de Sa Bastida. Des de la conquesta catalana de Mallorca (1229) fins al conflicte civil de les Germanies (1523)". *Sant Joan, una vila set vegades centenària (1300-2000)*, Sant Joan, 2000, 271-281. El mateix autor, a les pàgines 254-259, dona a conèixer un altre inventari de Sa Bastida de l'any 1447 en el que es relacionen com parts del casat les següents: entrada, casa de la cuina, casa de l'estable, casa del molí, casa del majoral, casa del celler, cambra de na Lluçia, casa del forn, casa de la companya, cambra major, recambra. ARM, Prot. M-231, 129-131.

postissa sobre la despensa, devesa darrere la casa, païssa prop de l'era de la casa, boval o corral de bous, cabana dins la boval.

Resumen

Se presenta un ensayo de interpretación de los elementos que componían las casas de los establecimientos rurales mallorquines a partir del estudio de una larga serie de inventarios levantados entre 1451 y 1528. La documentación muestra la estructura física de tales establecimientos (*casats*, *casaments*, *cases de possessió*) de la época bajo medieval que hasta el momento era un aspecto que no había sido atendido.

Abstract

An interpretative study of the different elements that formed part of the houses of Mallorca's rural properties, based on an analysis of numerous inventories made between 1451 and 1528. The documents reveal the physical structure of this type of early Medieval property (known locally as *casats*, *casaments*, and *cases de possessió*), something that had been paid little attention until now..